

Oktawian Jusiak OFM

Religijno-społeczna rola Sanktuarium Maryjnego w Leżajsku

Wprowadzenie

Ośrodki kultu religijnego odegrały niewątpliwie wielką rolę w życiu różnych społeczności i narodów. W zasadzie wszystkie religie świata mają własne „miejsca święte”, czyli sanktuaria. Sanktuarium to miejsce w sposób szczególny uświęcone, przepojone *sacrum*. Jednak poszczególne religie na wiele sposobów rozumieją *sacrum*¹. Stąd występuje różne rozumienie przestrzeni, która – według przekonania wierzących – jest w różnym stopniu „nasycona świętością”², dlatego nie tylko mówi się o miejscach świętych (*sacrum*) i miejscach świeckich (pogańskich – *profanum*), religioznawcy używają jeszcze terminu *hierofancja* – dla oznaczenia sposobu, w jaki przejawia się *sacrum* danego miejsca³.

W naukach społecznych przyjmuje się różnorodne kryteria pozwalające opisywać i klasyfikować sanktuaria⁴. W niniejszych analizach rolę religijno-społeczną sanktuarium rozumieć będziemy jako element działania społecznego ośrodka pielgrzymkowego. Będzie to więc zespół sensownych, spontanicznych i zaplanowanych działań oraz związanych z nimi zadań, które są lub powinny być podejmowane przez sanktuarium⁵. Zakres, rodzaj i intensywność podejmowanych i wypełnianych funkcji świadczy o roli i żywotności danego miejsca pielgrzymkowego. Omawiając religijno-społeczną rolę sanktuarium w Leżajsku, warto najpierw ukazać je na tle innych katolickich miejsc pielgrzymkowych w Polsce.

1. Struktura miejsc pielgrzymkowych w Polsce

W Kościele katolickim „...przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce święte, do którego – za aprobatą ordynariusza miejscowego – pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności”⁶.

Analizując strukturę miejsc pielgrzymkowych w Polsce, uwzględnia się różne kryteria. Najczęściej zwraca się uwagę na „ruchliwość poziomą”, wyrażającą się zasięgiem terytorialnym pielgrzymek przybywających do poszczególnych miejsc świętych, oraz tzw. „ruchliwość pionową” czyli intensywność przeżyć religijnych i żywot-

nością ruchu pielgrzymkowego⁷. Uwzględniając powyższe kryteria, wyróżnia się ośrodki pielgrzymkowe o zasięgu międzynarodowym, ogólnokrajowym, ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym⁸.

W Polsce tylko Jasna Góra jest sanktuarium o znaczeniu międzynarodowym; jest ona również określana jako sanktuarium Narodu Polskiego i „*duchowa stolica Polski*”. Do sanktuariów ogólnokrajowych, oprócz Jasnej Góry, zaliczyć można: Kalwarię Zebrzydowską, Licheń, Niepokalanów.

Jako ośrodek pielgrzymkowy o charakterze ponadregionalnym określamy sanktuaria zasięgiem swoich wpływów obejmujące znaczącą część kraju. Do takich ośrodków można zaliczyć: Piekary Śląskie, Gniezno (sanktuarium św. Wojciecha), Kraków (św. Stanisław, św. Jadwiga królowa, sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach), Kraków-Mogiła (sanktuarium Jezusa Ukrzyżowanego), Góra Świętej Anny, Kodeń, Łysa Góra - Święty Krzyż, Warszawa (kult związany z kardynałem Stefanem Wyszyńskim, ks. Jerzym Popiełuszką, św. Andrzejem Bobolą)⁹.

Do sanktuariów o charakterze regionalnym zaliczamy te, które zasięgiem swoich wpływów obejmują pewien region, często teren zwarty pod względem geograficznym lub historyczno-kulturowym. Z bardziej znanych można wymienić: Kalwarię Paclawską, Świętą Lipkę, Kalisz, Tuchów, Ludźmierz, Gietrzwałd, Wambierzyce,

Ośrodki pielgrzymkowe o charakterze lokalnym zasięgiem swoich oddziaływań obejmują obszarowo niezbyt duże powierzchnie, zazwyczaj jest to teren jednej diecezji lub część diecezji, a gdy takie sanktuarium znajduje się na pograniczu diecezji, przybywają do niego również wierni z diecezji sąsiednich. W zasadzie każda diecezja posiada jedno lub więcej takich ośrodków pielgrzymkowych. Charakter sanktuarium lokalnego mają wszystkie katedry jako kościoły-matki i specyficzne ośrodki duszpasterskie całej diecezji¹⁰.

Interesujące jest pytanie, do którego z wyróżnionych typów ośrodków pielgrzymkowych można zaliczyć katolickie sanktuarium w Leżajsku? W tym miejscu warto bowiem zwrócić uwagę na fakt, że miasto to jest też celem przybywających z całego świata żydowskich pielgrzymów, ze względu na znajdujący się na tutejszym kirkucie grób cadyka Elimecha (1717-1787)¹¹. Nowa tradycja judaizmu zalicza Leżajsk do miejsc pielgrzymkowych o charakterze międzynarodowym¹².

Szczegółowe omówienie elementów stanowiących o religijno-społecznej roli ośrodka pielgrzymkowego umożliwi udzielenie bardziej adekwatnej odpowiedzi na pytanie dotyczące tak charakteru, jak i znaczenia sanktuarium w Leżajsku.

2. Ogólna charakterystyka oddziaływania ośrodków pielgrzymkowych

Stwierdzono wyżej, że poszczególne sanktuaria różnią się między sobą tak pod względem zasięgu, jak i siły oddziaływania. Popularność miejsc pielgrzymkowych zależy od wielu czynników¹³. Uwzględniając elementy naturalne, ważną rolę pełnią: położenie geograficzne, układy komunikacyjne, przeszłość historyczna, baza hotelo-

wa i gastronomiczna, obsada personalna itp. W aspekcie religijnym główną rolę pełnią elementy tworzące *sacrum* danego ośrodka pielgrzymkowego, są to: relikwie świętych, obrazy i figury otaczane szczególnym kultem, miejsca uświęcone jakimiś zdarzeniami istotnymi dla wierzących.

Sanktuarium jest oczywiście ośrodkiem grupowym wierzących i w ścisłym tego słowa znaczeniu stanowi sumę dóbr uznawanych przez członków grupy religijnej za ważne i wspólne. Można powiedzieć, że jest to dobro wspólne grupy i ma ono charakter przede wszystkim duchowy. To duchowe dobro grupy znajduje swój zewnętrzny wyraz w szeregu konkretnych dóbr, urządzeń, symboli, haseł. Na ośrodek grupowy składają się więc miejsca, rzeczy, symbole, posiadające określoną wartość dla wierzących bądź też reprezentujące te wartości jako środki do ich realizacji lub znaki, które mają je wyrażać, określać i uobecniać¹⁴. Ważnym elementem sanktuarium są również osoby w nim pracujące, których wprawdzie nie można zaliczyć do materialnych elementów ośrodka, ale bez których przecież ośrodek pielgrzymkowy istnieć nie może.

Mówiąc o roli religijno-społecznej jakiegoś sanktuarium, analizujemy przede wszystkim zespół funkcji spełnianych przez ten ośrodek pielgrzymkowy. Podkreślono wyżej, że poszczególne sanktuaria różnią się pod względem zasięgu, jak i siły oddziaływania. Popularność miejsc pielgrzymkowych zależy od wielu czynników¹⁵, takich jak: przeszłość historyczna, jego położenie, układy komunikacyjne, baza hotelowa, obsada personalna itp. Jednak główną rolę odgrywają w tym przypadku czynniki religijne: elementy stanowiące o „*sacrum*” danego miejsca (tj. relikwie, obrazy i inne przedmioty o charakterze religijnym), formy kultu realizowane w ośrodku, zakres i poziom pracy duszpasterskiej¹⁶.

Analizując religijną rolę ośrodka pielgrzymkowego, socjologowie najczęściej zwracają uwagę na jego elementy strukturalne i funkcjonalne¹⁷.

Ważnym elementem strukturalnym jest miejsce, a także jego odniesienie do terytorium zamieszkałego przez ludzi. Jest ono wydzielone z całego terytorium ze względu na przysługującą mu wyjątkowość i przypisywany mu szczególny walor „*sacrum*”¹⁸. Teolog powie o takim miejscu, że zostało ono „*przez Boga przyjęte, uznane, może nawet przez Niego samego wyznaczone, że ono zatem jest miejscem Jego szczególnej obecności. Dlatego w tym właśnie miejscu nawiązanie kontaktu z Bogiem, oddawanie Mu czci i upraszanie łask jest szczególnie łatwe. Jest to miejsce, które Bóg szczególnie umiłował, w którym w specjalny sposób przebywa i gdzie wysłuchuje naszych prośb oraz wyraża w stosunku do nas swoją wolę*”¹⁹.

Drugim elementem strukturalnym są przedmioty kultu, przy czym należy uwzględnić społeczną aprobatę i stopień przypisywanej im „*mocy*” (np. wiadomo, że wszystkie wizerunki Maryi przedstawiają tę samą Osobę, ale w społecznej świadomości wiernych jednym obrazom przypisuje się wyższy stopień sakralności niż innym). Analizując ten element, uwzględniamy istniejące w ośrodku obrazy i figury, którym przypisuje się niezwykle „*cudowne*” właściwości; relikwie czy też inne przedmioty i elementy należące do wyposażenia; będą to np. stacje drogi krzyżowej, kaplice czy

źródła, którym przypisuje się właściwości lecznicze. W poszczególnych sanktuariach istnieje więc duże zróżnicowanie tak co do ilości, jak też i jakości, czyli religijnej wartości, jaką przypisuje się poszczególnym elementom tego wyposażenia.

Ważnym elementem strukturalnym jest „*ideologia*” ośrodka lub raczej duchowa specyfika danego sanktuarium. Każdy ośrodek pielgrzymkowy ma własną religijną „*duchowość*”, dominujące idee, hasła, które głosi, wzory zachowań, które upowszechnia.

Ostatnim elementem strukturalnym, jaki należy uwzględnić przy analizowaniu roli sanktuarium, jest zespół pracujących w nim osób, tak duchownych, jak i pracowników świeckich, pracujących na stałe jak również dorywczo czy też sezonowo; przy czym zwraca się uwagę tak na rolę jaką pełnią w danym ośrodku jak również na indywidualne predyspozycje, właściwości, cechy osobowe – co w teologicznym języku nazywa się charyzmatami. Chodzi tu o aktywność pracowników ośrodka zarówno w dziedzinie utrzymania i rozwoju ośrodka, jak również zakres zaspokajania różnorodnych potrzeb pątników.

Omówione statyczne elementy sanktuarium (miejsce kultu, wyposażenie, czyli przedmioty kultu, „*ideologia*” czyli własna, specyficzna duchowość oraz zespół pracowników ośrodka) muszą być uzupełnione przez ukazanie aspektu dynamicznego, tj. jego funkcjonowania. W tym zakresie analizuje się dwa mechanizmy oddziaływania ośrodka pielgrzymkowego: spontaniczny i nie ukierunkowany oraz drugi zamierzony i świadomie ukierunkowany. Pierwszy spełnia się przez znajdujące się w sanktuarium przedmioty i obiekty kultu (np. obraz P. J. Miłosiernego w inny sposób wpływa na wiernych niż np. obraz M. B. Pocieszenia). Drugi sposób oddziaływania ośrodka (zamierzony i ukierunkowany) dokonuje się poprzez świadomą i aktywną działalność ludzi związanych z ośrodkiem pielgrzymkowym²⁰. Przejawia się to w nauczaniu i sprawowaniu kultu i wywiera wpływ na intelekt oraz na postawy i zachowania osób przybywających do sanktuarium. Ten drugi mechanizm jest oczywiście ważniejszy od pierwszego ze względu na fakt, że właśnie za jego pośrednictwem dokonuje się upowszechnianie ideologii religijnej charakterystycznej dla danego ośrodka. Ujmując sprawę w aspekcie teologii pastoralnej, mówilibyśmy o analizie działalności apostołskiej względnie duszpasterskiej sanktuarium, co obejmuje: nauczanie, sprawowanie kultu i aktywizowanie miłości.

Analizując mechanizm świadomej działalności ośrodka, podkreśla się fakt, że czynności kultowe są ważniejsze od czynności nauczania, ponieważ osoby nawiedzające sanktuaria zazwyczaj przebywają w nim krótko i pobyt w nim wpływa bardziej na przeżycia i doświadczenia religijne niż na pogłębienie wiadomości religijnych. Należy podkreślić, że czynności kultowe w poszczególnych sanktuariach są niezwykle zróżnicowane i bogate; obejmują tak nabożeństwa liturgiczne, jak i paraliturgiczne oraz praktyki religijne czysto prywatne o wyraźnym charakterze pobożnościowym.

3. Charakterystyka elementów strukturalnych sanktuarium w Leżajsku

Wyżej wspomniano, że analizując elementy strukturalne sanktuarium zwraca się uwagę na miejsce kultu i jego odniesienie do terenu, przedmiot kultu, duchowość i zespół pracujących w nim osób. Elementy te zostaną szczegółowo omówione w odniesieniu do ośrodka leżajskiego.

3.1. Miejsce kultu i jego odniesienie do terenu

Zasadniczym elementem strukturalnym każdego ośrodka kultu religijnego jest *miejsce* i jego odniesienie do terytorium zamieszkałego przez ludność. W zasadzie każda społeczność wyznająca jakąś religię posiada *miejsce* lub *miejsca* uznawane za święte. Miejsca te obdarzane są specjalnym szacunkiem i czcią²¹. Powszechnie uważa się, że Bóg sam wybrał to miejsce, aby tam oddawano Mu cześć i zwracano się z prośbami o łaski²².

Miejsce kultu, stanowiące genezę leżajskiego sanktuarium, początkowo owiane było tajemniczością i niezwykłością. Oto w drugiej połowie XVI w. (1560 r.) w gęstych borach przyleżajskich zaczęły się dziać dziwne, nadzwyczajne zjawiska. Miejscowy młynarz, (Rychta) twierdził, że miał w lesie na polanie widzenie Matki Bożej, wkrótce potem dzieci pasące trzodę w tym samym miejscu miał rzekomo widzieć jakieś nadzwyczajne światła²³. Sprawy nabrały większego rozgłosu, gdy w 1590 roku niejaki Tomasz Michałek zaczął twierdzić, że Matka Boża ukazała mu się wraz ze świętym Józefem i zażądała, by w tym miejscu zbudowano kościół. Wizjoner udał się do miejscowego proboszcza, przedstawiając sprawę. Ówczesny proboszcz, Wojciech Wyszograd, uznał widzenie za fantazję i zabronił Michałkowi o nim rozpowiadać. Tomasz nie posłuchał i w konsekwencji, podejrzewany o herezję, został uwięziony. Nie będąc w stanie spełnić polecenia Matki Bożej i wybudować kościoła, w miejscu objawień, postawił „Mękę Pańską”, czyli rzeźbione wyobrażenie Ukrzyżowanego Zbawiciela. Ówczesny kronikarz opisuje nadzwyczajne zdarzenia, które miały miejsce przy krzyżu oraz otrzymane przez wiernych łaski, notuje nawet uzdrowienia. Sława tego miejsca stale rosła. Nie wszyscy jednak uznawali prawdziwość objawień. Wspomniany proboszcz parafii, dopatrując się w tym jakiegoś zabobonu, był przeciwnikiem gromadzenia się wiernych na leśnej polance, doszło nawet do podpalenia terenu na którym był krzyż. Ogień jednak nie strawił krucyfiksu, co uznano za zdarzenie cudowne. Odtąd ten krzyż został uznany za cudowny i stał się przedmiotem szczególnego kultu²⁴.

Na miejscu objawień postawiono najpierw małą kapliczkę pw. św. Anny (1592), następnie drewniany kościół (1594; konsekrowany w 1598 przez bpa lwowskiego Dymitra Solikowskiego), kolejny murowany wzniesiono w 1610 r., a obecny murowany w latach 1618 -1628²⁵.

Miejsce, na którym stoi obecna bazylika *Zwiastowania NMP*, jest w powszechnej opinii wiernych *miejszem świętym*, miejscem wybranym przez Boga, otaczanym szacunkiem i poważaniem²⁶.

Analizując odniesienie *leżajskiego miejsca świętego* do terytorium, można stwierdzić, że w początkowym okresie sława jego ogarnęła duże tereny. Analiza pierwszych kronik²⁷ dowodzi, że indywidualnie przybywały do tego miejsca osoby nie tylko z pobliskich miejscowości, ale również z dalszych jak, Jarosław, Dynów, Tarnawa, Jaślika, a nawet z województwa sieradzkiego²⁸.

Ruch pielgrzymkowy do miejsca objawień Matki Bożej z roku na rok wzrastał. Dla obsługi tego miejsca zostali sprowadzeni z pobliskiego Przeworska zakonnicy, synowie św. Franciszka, na tych terenach zwani bernardynami. W dniu 4 kwietnia 1608 r. biskup przemyski, Maciej Pstrokoński, wprowadził ich uroczysto i oddał im istniejący kościółek drewniany jako zawiązek fundacji, którą już 23 kwietnia specjalnym aktem zatwierdził król Zygmunt III.

Sława sanktuarium leżajskiego z każdym rokiem nasilała się, konsekwencją i wraz z tym był wzrost ruchu pielgrzymkowego. Zasięg oddziaływania opisywanego ośrodka w Polsce przedrozbiorowej był bardzo rozległy²⁹. W tym okresie największe nasilenie ruchu pątniczego odnotowano w 1752 r. podczas koronacji cudownego Obrazu Matki Bożej. Liczba pielgrzymów w czasie uroczystości koronacyjnych szacowana była na kilkadziesiąt tysięcy³⁰.

Bardzo okazałe wypadła również uroczystość setnej rocznicy koronacji obrazu leżajskiego w 1853 r. W dniu głównych uroczystości, 8 września, liczbę uczestników oceniano na 70 tys., przy czym w dniach poprzedzających koronację, w nabożeństwach przygotowawczych codziennie brało udział ok. 30 tys. ludzi³¹.

Negatywny wpływ na natężenie ruchu pielgrzymkowego miały rozbiory Polski. W pobliżu Leżajskiego przebiegała granica rosyjsko-austriacka, co stanowiło poważne utrudnienie dla pragnących przybyć do sanktuarium pątników. Większe zgromadzenia wiernych odnotowano jednak w 1881 r. podczas misji ludowych, w których uczestniczyło kilkadziesiąt tysięcy osób. Kroniki podają, że w 1896 r. na Zielone Święta przybyło ok. 40 tys. pielgrzymów³². W 1900 r. na uroczystość Narodzenia NMP przybyło ponad 30 tys. wiernych. Szacunkowo można przyjąć, że pod koniec XIX w. do sanktuarium w Leżajsku przybywało rocznie do 100 tys. pątników.

W pierwszym dwudziestolecu XX w. ruch pielgrzymkowy znacznie osłabł. Spowodowały to niepokoje społeczne i wojna, która poczyniła poważne spustoszenia również w obiektach klasztornych. Od początku trzeciej dekady XX wieku można dostrzec wyraźne ożywienie ruchu pielgrzymkowego. Jak podają źródła, pątnicy licznie przybywali nie tylko z Galicji, lecz również z Kongresówki, ziemi lubelskiej i Podlasia³³.

W dziejach sanktuarium ogromne znaczenie ma rok 1928, w którym papież Pius XI podniósł leżajską świątynię do godności bazyliki mniejszej. Ośmiiodniowe uroczystości zgromadziły największą w dziejach sanktuarium liczbę pielgrzymów.

W głównych uroczystościach (8 września) wzięło udział ponad 220 tys. pątników i ponad 200 kapłanów. Pielgrzymi przybyli z wielu miejscowości Małopolski, z Podlasia, Chełmskiego, Lubelskiego, Sandomierskiego. Odnotowano 74 pielgrzymki liczące ponad 1000 osób; niektóre z nich, np. z Grodziska, Biłgoraja, Radecznicy, liczyły od 2 do 3 tys. wiernych³⁴.

W okresie międzywojennym religijna rola sanktuarium leżajskiego była duża, a fakt nadania pięknej i okazałej świątyni tytułu Bazyliki Mniejszej świadczył, że to miejsce zyskało aprobatę samej Stolicy Apostolskiej, co było faktem znaczącym. Wśród pielgrzymujących były znane osobistości, jak prezydent Rzeczypospolitej, prof. Ignacy Mościcki (1929) i prymas Polski, kard. August Hlond³⁵.

W okresie okupacji niemieckiej, ze zrozumiałych względów, ruch pielgrzymkowy prawie całkowicie zamarł. Również po wojnie do 1956 r. funkcjonował administracyjny zakaz pielgrzymowania. W tym okresie tylko małe grupki pielgrzymów, potajemnie, bez krzyża i emblematów religijnych, przybywały do sanktuarium. Znaczniejsze zgromadzenie wiernych odbyło się w święto Narodzenia NMP 1952 r. Odbył się wówczas jubileusz 200-lecia koronacji obrazu Matki Bożej. W uroczystościach wzięło udział dwóch biskupów (ordynariusz przemyski bp Franciszek Barda oraz bp Wojciech Tomaka) ponad 130 kapłanów i wielu wiernych (rozdano wówczas 20 tys. Komunii św.).

Warto podkreślić fakt, że 28 maja 1965 r. w kaplicy Matki Bożej Pocieszenia Mszę św. odprawił ówczesny metropolita krakowski, ówczesny arcybiskup Karol Wojtyła, który do *Kroniki Klasztornej* wpisał następujące słowa: „Z serdecznym błogosławieństwem i prośbą o pamięć przed cudownym obrazem Matki Bożej. Pamięcią będę się starał odplacić za pamięć, bo nie jest łatwo zapomnieć Waszej Bazyliki”³⁶.

Charakteryzując miejsce kultu, należy podkreślić, że w latach 1977-1983, z inicjatywy ówczesnego przełożonego, w przyległym do istniejącego sanktuarium lesie powstały stacje Drogi Krzyżowej, Siedmiu Radości Matki Bożej i tzw. Dróżki za Zmarłych, co w sposób znaczący poszerzyło teren sanktuarium.

Mówiąc o odniesieniu sanktuarium do terenu, czyli analizując jego religijne oddziaływanie w oparciu o kronikę klasztoru i księgę pielgrzymkową, w której znajdują się zapisy przybywających pielgrzymek („pielgrzymek” w ścisłym tego słowa znaczeniu, czyli tych grup, które rzeczywiście swoje przybycie traktują jako praktykę religijną), to w ostatnim okresie najczęściej przybywają pątnicy z dekanatów: Leżajsk Tarnogród, Sieniawa Sokółów Małopolski, Rudnik, Stalowa Wola.

W zasadzie intensywne oddziaływanie sanktuarium obejmuje tereny wyznaczone następującymi miastami: Jarosław, Przeworsk, Łańcut, Rzeszów, Kolbuszowa (od południa i zachodu) i Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Ulanów, Krzeszów, Tarnogród (od północy i wschodu).

Uwzględniając przyjęte kryteria klasyfikacji miejsc pielgrzymkowych, można stwierdzić, że aktualnie sanktuarium w Leżajsku należy do ośrodków pątniczych o cha-

rakterze regionalnym. Warto podkreślić, że w czterowiekowej historii tego ośrodka pielgrzymkowego bywały okresy, w których plasowało się ono w kategorii ośrodków kultu o charakterze ponadregionalnym.

3.2. Przedmioty kultu – wyposażenie ośrodka

Drugim elementem strukturalnym ośrodka kultu, uwzględnianym w badaniach, są przedmioty kultu lub innymi słowy, wyposażenie ośrodka w rzeczy święte i materialne³⁷. Pierwsze są przedmiotem kultu, a drugie – środkiem jego sprawowania. Oba rodzaje w istotny sposób wpływają na rolę religijną ośrodka i jego oddziaływanie na wiernych.

W zależności od przeznaczenia wyróżnia się *rzeczy będące przedmiotem kultu* (są to relikwie i obrazy) oraz *rzeczy stanowiące narzędzia (środki) kultu*. W zależności od przydawanego przez wiernych znaczenia *przedmiotom kultu* można je podzielić na *rzeczy o znaczeniu wyłącznie symbolicznym* i *rzeczy użytkowe* oraz *przedmioty o znaczeniu zarówno symbolicznym, jak i użytkowym*, przy czym przez *symbole* rozumiemy wszystko, co informuje ludzi o istnieniu świata niewidzialnego i odnosi się do *sacrum* i *transcendencji*. Istotne znaczenie ma tu podobieństwo między symbolem a tym co on przedstawia, oznacza³⁸. *Symbole religijne* to rzeczy, znaki lub słowa, które informują wierzących o świecie *transcendentnym*. Dla pielgrzymów wszystko to, co jest *przedmiotem kultu*, staje się symbolem rzeczy nadprzyrodzonych, czyli świata transcendencji. Różnego rodzaju *symbole religijne* wskazują rzeczywistość podstawową, czyli rzeczywistość transcendentną.

Często samo *miejsce święte* (wraz z budowlami sakralnymi) staje się symbolem obecności Boga. W specyficznej atmosferze tego miejsca wierny łatwo nawiązuje kontakt z rzeczywistością transcendentną (z Bogiem, Maryją, świętymi).

W Leżajsku centralnym *elementem wyposażenia* sanktuarium jest oczywiście obraz *Matki Bożej Pocieszenia* oraz *cudowny krucyfiks* i *wspaniała, niezwykle piękna* i bogata w szczegóły architektoniczne, *bazylika*, a w niej ołtarze.

Bazylika

Świątynia leżajska została wybudowana w latach 1618-1628³⁹, ma 67 m długości, 35 m szerokości i 40 m wysokości. Kościół jest trzynawowy, a wewnątrz znajduje się monumentalny ołtarz główny z obrazem F. Lekszyckiego, ukazującym *Zwiastowanie*, oraz dwie kaplice: *Matki Bożej z Cudownym Obrazem* i św. Franciszka (z obrazem tegoż świętego namalowanym przez B. B. Murillego⁴⁰) oraz 19 ołtarzy⁴¹. Świątynię ubogacają zabytkowe barokowe organy, stalle i ambona.

Tytuł bazyliki mniejszej nadał świątyni papież Pius XI w 1927 r. Warto w tym miejscu przytoczyć fragment dekretu, uzasadniającego nadanie tytułu bazyliki, podpisanego przez sekretarza stanu, kardynała Gaspariego (10 lipca 1928 r.): „*Świątynia ta słusznie zaliczoną być może do rzędu znakomitszych kościołów, jakimi szczyt się diecezja, owszem cała Polska [...] Świątynia ta stała się i istnieje dotąd jako*

centrum pobożności i czci tak ze strony mieszkańców miejscowych, jak i ze strony pielgrzymów, z osobna czy gromadnie napływających, zwłaszcza w znacznie-sze święta⁴². Niewątpliwie nadanie leżajskiej świątyni tytułu bazyliki świadczy, że władze kościelne uznały znaczącą rolę tego obiektu, równocześnie ten fakt przyczynił się do dalszego wzrostu znaczenia sanktuarium.

Pielgrzymi, przybywający do tego miejsca, są oczarowani pięknem świątyni, mają też świadomość, że są w miejscu nieprzeciętnym, wybranym przez Boga i uznanym przez Stolicę Apostolską, że tu łatwiej niż w innych miejscach można przeżywać *sacrum*.

Męka Pańska

Innym ważnym elementem religijnego wyposażenia świątyni jest *cudowny krucyfiks*, czyli krzyż, z którym związane są pierwsze historyczne niezwykle zdarzenia. Powszechnie uważany jest przez wiernych za *cudowny* i jest przedmiotem wielkiego kultu. Znajduje się on w przeszklonej gablocie za głównym ołtarzem w bazylice. Wierni uważają, że potarcie białego płótna o gablotę, w której znajduje się krzyż, przynosi ulgę w cierpieniu i przyczynia się do uzdrowień.

Cudowny Obraz Matki Bożej Pocieszenia

Wyżej wspomniano, że genezą sanktuarium leżajskiego – według powszechnego wśród wiernych przekonania – było objawienie się w tym miejscu Najświętszej Panny Maryi wraz ze świętym Józefem. Pragnąc upamiętnić ten fakt, poproszono, mieszkającego wówczas w Leżajsku (w klasztorze bożogrobców), ks. Erazma o namalowanie odpowiedniego obrazu. Powstałe malowidło różniło się jednak od podań wizjonera, ukazywało bowiem *Madonnę z Dzieciątkiem* (wizerunek wzorowany jest na obrazie Matki Bożej Śnieżnej z Rzymu), ale bez św. Józefa, przy czym twarz Maryi jest łagodna, pełna macierzyńskiej tkliwości i dobroci⁴³.

Od początku wierni otaczali ten obraz wielkim kultem, ponieważ stanowił on pewnego rodzaju symbol, widoczny znak szczególnej obecności Matki Bożej w tym miejscu. Przybywający do sanktuarium pielgrzymi, modląc się przed tym obrazem, otrzymywali przeróżne łaski, a nawet doznawali niezwykle cudów. W latach 1633-1634 specjalna komisja badała niezwykłość łask, w wyniku czego oficjalnie ogłoszono obraz Matki Bożej i samo miejsce jako *cudowne*, czyli że przysługuje im walor szczególnej obecności Maryi, która tutaj wyprasza niezwykle łaski u Boga⁴⁴.

Sława leżajskiego wizerunku musiała być duża, skoro już w 1642 r. król Władysław IV złożył przed MB Leżajską wotum za zwycięstwo chocimskie (1621), a hetman wielki koronny, Stefan Czarniecki zawierzył tutaj siebie i wojsko w okresie walk ze Szwedami w latach „potopu” (1655)⁴⁵.

Wyrazem uznania dla religijnego znaczenia tego obrazu i swoistej aprobaty jego kultu był fakt jego koronacji. Po badaniach specjalnej komisji papież Benedykt XIV udzielił zgody na uroczyste włożenie koron, które sam poświęcił. Uroczystość odbyła

się 8 września 1752 r. Warto zaznaczyć, że była to 11 z kolei koronacja obrazu na ziemi polskiej.

Z innych, zasługujących na wyróżnienie, przedmiotów kultu można wymienić: *Relikwie Krzyża Świętego i innych świętych, obraz św. Antoniego z Padwy i obraz św. Józefa, obraz Pana Jezusa Miłosiernego.*

Rzeczy materialne służące sprawowaniu kultu

Analizując wyposażenie sanktuarium w rzeczy stanowiące środki sprawowania kultu oraz rzeczy służące wiernym, należy podkreślić duże bogactwo tych elementów oraz ogromną ich różnorodność. Fakt ten jest zrozumiały ze względu na czterowiekową historię tego ośrodka pielgrzymkowego oraz obsługę zakonników, franciszkanów z prowincji OO. Bernardynów, którzy zawsze szczególnie dbali o piękno obiektów sakralnych i bogatą oprawę sprawowanej w ich świątyniach liturgii.

Warto w tym miejscu wspomnieć o wspaniałych, monumentalnych, barokowych *organach*. Są one uważane za największy instrument XVII wieku i za jeden z najcenniejszych w Europie. Całość składa się z trzech niezależnych instrumentów: organy wielkie znajdują się w nawie głównej, a w nawach bocznych znajduje się para organów mniejszych.

Oprócz bardzo bogatego zbioru *naczyń i szat liturgicznych* do sprawowania kultu służą: *Stacje Drogi Krzyżowej, Stacje Radości Matki Bożej, Kalwaria Leżajska, ołtarze, kaplice* itp.

Dodatkowego uroku całemu obiektowi sakralnemu dodaje zabytkowy mur obronny z 1675 r., który swoją potęgą i tajemniczością wydaje się bardzo jednoznacznie odznaczać *miejsce święte*.

3.3. Ideologia ośrodka – charakterystyka duchowości sanktuarium

Niekiedy socjologowie, charakteryzując miejsca pielgrzymkowe, mówią o *ideologii ośrodka pielgrzymkowego*⁴⁶. Wyżej wspomniano, że przez ideologię rozumie się tu system idei, wartości, propagowanych poglądów i przekonań charakterystycznych dla danego ośrodka. Ideologia ośrodka pielgrzymkowego to zespół treści religijnych i kulturowych z nim związanych. W ramach uniwersalnej misji Kościoła w poszczególnych sanktuariach wyakcentowywane są pewne treści i aspekty wiary. Każdy ośrodek pielgrzymkowy upowszechnia i akcentuje specyficzne idee, hasła i wzory życia religijnego⁴⁷. Ideologia pełni różne funkcje, z których najważniejsze to funkcja integrująca i wychowawcza.

W sanktuarium leżajskim zawsze dominowała ideologia maryjna, jednak swoją rolę pełnił również kult „*Męki Pańskiej*”. Wiadomo, że to właśnie krzyż był pierwszym widzialnym elementem w miejscu objawień Matki Bożej. Fakt objawień i namalowany z tej okazji obraz Madonny z Dzieciątkiem, który od początku uznawany był za słynący łaskami, spowodowały jednak dominację kultu maryjnego, od pierw-

szych lat sanktuarium szerzyło więc głównie kult Matki Bożej. Można powiedzieć, że wartości propagowane przez sanktuarium były zgodne z duchowymi potrzebami wiernych, wiadomo bowiem, że w religijności Polaków dominują elementy maryjne⁴⁸.

Oczywiście, pielgrzymi przybywający do sanktuarium realizują różne akty kultu. Podstawą praktyką religijną jest udział w Eucharystii. W zasadzie każda grupa pielgrzymkowa ma na celu uczestniczenie we Mszy św. sprawowanej w sanktuarium. Niekiedy, szczególnie podczas odpustów, odprawiana jest *droga krzyżowa* w lesie, sporadycznie zaś *dróżki Pana Jezusa*. Za główny cel przybycia pielgrzymów do ośrodka należy jednak uznać oddanie hołdu Matce Bożej Pocieszenia, powierzenie się Jej w opiekę, przedłożenie prośb, dziękczynienie za otrzymane laski, przebłaganie za popełnione grzechy.

Podsumowując, można stwierdzić, że w sanktuarium leżajskim dominuje ideologia maryjna, harmonijnie wkomponowana w kult Pana Jezusa, szczególnie cierpiącego i ukrzyżowanego oraz przebywającego w Eucharystii. Ponieważ jest to ośrodek obsługiwany przez bernardynów, dlatego w sanktuarium daje się zauważyć głoszenie również ideologii franciszkańskiej.

3.4. Zespół pracowników ośrodka pielgrzymkowego

Ważnym elementem strukturalnym sanktuarium jest zespół pracowników ośrodka, zarówno duchownych, jak i świeckich. Ich rola w wielopłaszczyznowej działalności sanktuarium jest bardzo ważna i różnorodna. Zadaniem tych osób jest zapewnienie materialnego utrzymania i zabezpieczenie obiektu oraz troska o jego rozwój, jak też o zaspokojenie potrzeb i oczekiwań pielgrzymów. Niezmiernie ważna jest w tym wypadku działalność duszpasterska, zmiierzająca do zaspokojenia religijnych potrzeb wiernych, ponieważ sanktuarium ma głównie takie zadania. Nie jest więc obojętne, kto i jak działa oraz czy sanktuarium adekwatnie zaspokaja potrzeby i oczekiwania pielgrzymów.

W sanktuarium leżajskim zespół osób podejmujących różne działania można podzielić na cztery kategorie. Pierwsza – to zakonnicy kapłani, których zazwyczaj jest kilkunastu⁴⁹. Podstawowe ich zajęcia to działalność kultowa i apostolska, a więc sprawowanie Eucharystii i innych sakramentów, głoszenie Słowa Bożego, kaznodziejstwo, katechizacja, praca rekolekcyjno-misyjna oraz duszpasterska obsługa chorych w szpitalu i pomoc innym parafiom.

Drugi typ osób pracujących na rzecz sanktuarium to bracia zakonni i nowicjusze, których liczba oscyluje około 20. Pełnią oni funkcje zakrystianów, przewodników grup pielgrzymkowych, oprowadzają jako przewodnicy po bazylice i muzeum, służą pomocą kapłanom i wiernym.

Trzecia grupa osób działających przy sanktuarium to siostry zakonne i stali pracownicy klasztorni. Na stałe pracuje w klasztorze ok. 15 osób. Pełnią one następujące funkcje: organisty, kościelnego, pracowników kuchni, pralni, ogrodu itp.

Można wyróżnić jeszcze czwartą kategorię wiernych działających w sanktuarium; to kapłani i osoby świeckie dorywczo udzielające się przy klasztorze. W sumie takich osób można naliczyć kilkaset. Są to: okazjonalni spowiednicy, kaznodzieje, celebryści nabożeństw, pracownicy zespołów charytatywnych, dekoratorzy, członkowie różnych stowarzyszeń i bractw religijnych, np. Akcji Katolickiej, Świeckiej Rodziny Franciszkańskiej, chóru, scholi, ministrantów itp.

W sumie należy stwierdzić, że obsada personalna leżajskiego ośrodka pielgrzymkowego jest bardzo dobra, dlatego istnieją duże możliwości podejmowania różnorodnych działań tak w samym sanktuarium, jak też „na zewnątrz”, w innych ośrodkach.

4. Charakterystyka funkcjonowania sanktuarium leżajskiego

Analizując religijną rolę ośrodka pielgrzymkowego w Leżajsku, scharakteryzowano statyczne elementy sanktuarium, wymagają one jednak uzupełnienia o aspekt dynamiczny w którym można wyróżnić dwa mechanizmy oddziaływania: spontaniczny i ukierunkowany⁵⁰.

Oddziaływanie spontaniczne dokonuje się poprzez przedmioty kultu. Wspomniano wyżej, że podstawowym elementem w sanktuarium leżajskim jest Obraz Matki Bożej. Wywiera on ogromny wpływ na przybywających pielgrzymów. W atmosferze podniosłych i uroczystych nabożeństw lub też podczas prywatnych, intymnych, osobistych spotkań wiernych z tą Ikona, można dostrzec ogromne głębokie przeżycia u wiernych. Obraz Matki Bożej Leżajskiej jest pełen niezwykłego uroku. Można w nim dostrzec tkiwość, łagodność, dobroć i troskliwość; słusznie jest określany przez wiernych jako obraz Matki Bożej Pocieszenia. Z obserwacji pątników modlących się przed tym obrazem można stwierdzić, że bardzo wyraźnie oddziałuje on na uczucia, przeżycia i wyobrażenia religijne pielgrzymów.

Od momentu umieszczenia obrazu w kościele na miejscu objawień cieszył się on wielką czcią i szacunkiem u wiernych. Od początku też uznawano go za łaskami słynący. Już w 1614 roku w specjalnej księdze zapisano 7 „cudów i łask przedziwnych”⁵¹, a w 1619 roku zanotowano ich aż 218⁵². Nic więc dziwnego, że już w 1634 r. biskup przemyski Henryk Firlej wydał specjalny dekret zatwierdzający prawdziwość łask i cudów, tym samym uznający Obraz Matki Bożej Leżajskiej jako cudowny.

W sanktuarium istnieje specjalna księga, w której zapisywane są nadzwyczajne łaski otrzymane przez wiernych za przyczyną Matki Bożej czczonej w leżajskiej ikonie⁵³. Jednym z wyrazów oddziaływania obrazu na wiernych są powstałe specjalne pieśni⁵⁴ oraz modlitwy związane z tym sanktuarium⁵⁵. Warto w tym miejscu wspomnieć, że cieszący się kultem obraz Matki Bożej Leżajskiej umieszczony jest w pięknym barokowym ołtarzu znajdującym się w kaplicy bogatej w walory artystyczne, co nie jest bez znaczenia dla przeżyć religijnych.

Centralnym elementem sanktuarium leżajskiego jest oczywiście Cudowny Obraz Matki Bożej Pocieszenia, który z wielu powodów bardzo silnie oddziałuje na wier-

nych. Ogromne wrażenie wywiera również świątynia powstała w miejscu objawień; jest to monumentalny obiekt sakralny, jeden z najcenniejszych zabytków architektury kościelnej w Polsce południowo-wschodniej z trójnawową bazyliką i dwoma kaplicami na zamknięciu naw bocznych. W głównym ołtarzu bazyliki znajduje się bardzo piękny i cenny obraz Zwiastowania NMP, wykonany przez Franciszka Lekszyckiego (1. poł. XVII w.).

Splendoru świątyni dodają zabytkowe stalle (1642-1648), opisywane wyżej barokowe organy ze wspaniałym prospektem i interesująca późnorenesansowa ambona, uwieńczona potrójną koroną. Wnętrze świątyni zdobi także późnobarokowa polichromia. Freski, pokrywające ściany prezbiterium i naw oraz sklepienie bazyliki, prezentują sceny z życia Pana Jezusa, Matki Bożej i świętych.

Niewątpliwie monumentalna koncepcja architektoniczna całego obiektu, wraz z potężnym murem obronnym, piękno klasztoru i bazyliki, a w niej wspaniałe organy, stalle, ambona i kilkanaście zabytkowych ołtarzy tworzą klimat sprzyjający głębokim przeżyciom tak estetycznym, jak i religijnym; wiadomo bowiem, że piękno sprzyja uduchowieniu, skłania człowieka do kontemplacji i wpływa dodatnio na życie religijne.

Podsumowując zagadnienie spontanicznego i nieukierunkowanego oddziaływania sanktuarium leżajskiego, można stwierdzić, że ośrodek ten ma ogromne możliwości takiego oddziaływania ze względu na bogactwo, różnorodność i atrakcyjność tak przedmiotów kultu religijnego, jak i elementów wchodzących w wyposażenie sanktuarium. Estetyka i piękno sanktuarium w Leżajsku sprzyjają modlitwie, ułatwiają kontakt z Panem Bogiem i Matką Bożą oraz przekazują treści i wartości religijne.

Analizując dynamiczny aspekt leżajskiego ośrodka pielgrzymkowego, należy uwzględnić również zamierzone i ukierunkowane religijne oddziaływanie tego sanktuarium. Wiąże się ono głównie z działalnością duszpasterską i ma szczególne znaczenie. Jest to zespół działań obejmujących szeroko pojęte ewangelizowanie oraz wszelkie czynności związane ze sprawowaniem kultu. Religijna działalność sanktuarium obejmuje więc dwa nurty: nauczanie i kult. W sanktuarium leżajskim oba są jednakowo ważne i odrywają znaczącą rolę.

Ewangelizowanie i nauczanie w tym ośrodku pielgrzymkowym odbywa się głównie poprzez głoszenie Słowa Bożego i różnego rodzaju konferencji związanych tak ze sprawowaną liturgią, jak i nabożeństwami paraliturgicznymi, szczególnie podczas odprawiania *drogi krzyżowej*, *rozważań Siedmiu Radości Matki Bożej*, *drózek za zmarłych* oraz powstałych ostatnio tzw. *drózek Pana Jezusa* i *drózek Matki Bożej*⁵⁶.

Ośrodek leżajski funkcję nauczania realizuje również poprzez pracę w kościołach filialnych (Hucisko, Maleniska, Przchojec), katechizowanie w szkołach (w 1998 r. – siedmiu zakonników mieszkających w klasztorze było katechetami), pracę kaznodziejską i rekolekcyjną realizowaną w różnych kościołach.

Kapłani pracujący w sanktuarium ewangelizują nie tylko osoby przybywające do ośrodka pielgrzymkowego. Wielokrotnie podejmują oni prace kaznodziejską rów-

niez poza sanktuarium. Np. w latach 1985-1990 kapłani zakonni rocznie wygłaszali do 30 różnego rodzaju serii rekolekcji. Świadczy to o ogromnej aktywności duszpasterskiej osób pracujących w sanktuarium.

Czynności kultowe w sanktuarium leżajskim, jak we wszystkich ośrodkach pielgrzymkowych są zróżnicowane. Dominuje jednak sprawowanie Eucharystii, przy czym godny podkreślenia jest fakt, że zazwyczaj liturgia sprawowana jest bardzo starannie i uroczysto. Ogromną popularnością cieszy się w sanktuarium przystępowanie do sakramentu pokuty, szczególnie przed znacznie większymi świętami i podczas odpustów, oraz przyjmowanie Komunii św.

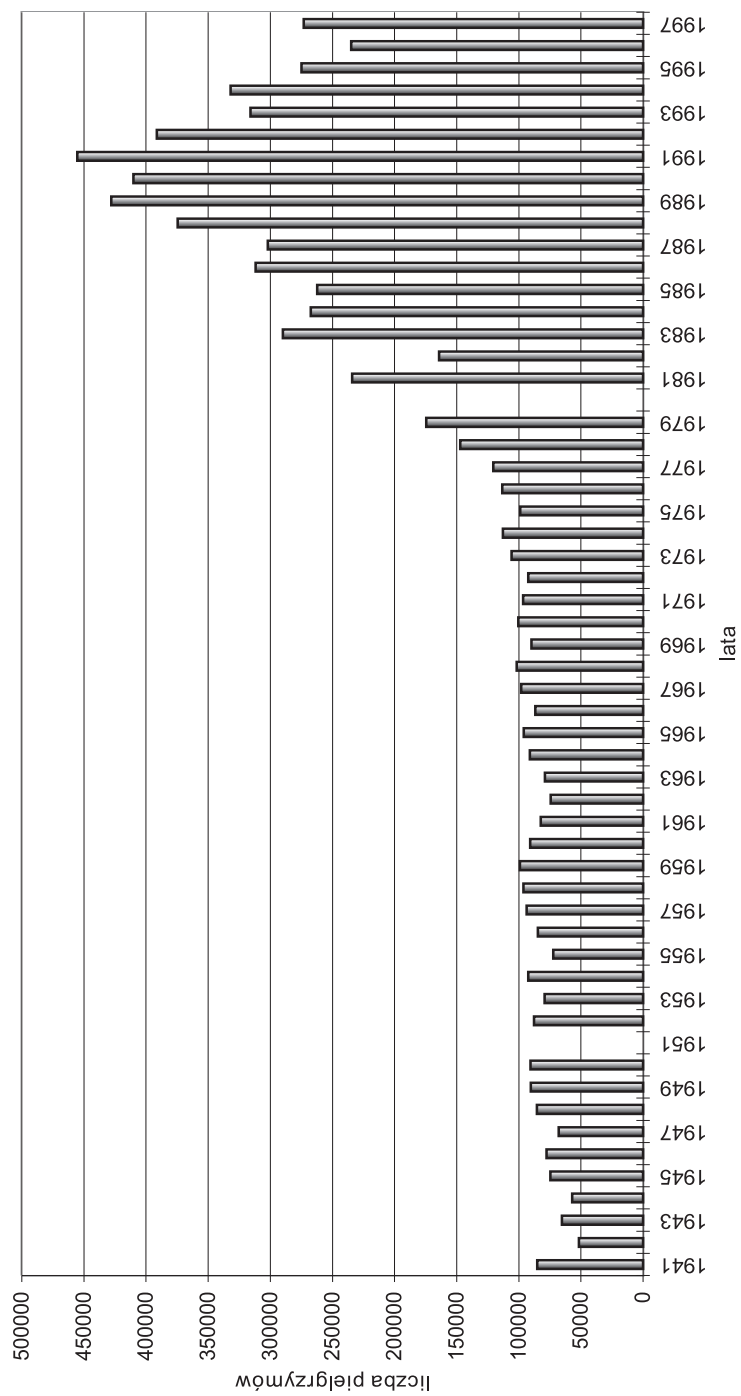
W sanktuarium, szczególnie podczas odpustów, są odprawiane różne nabożeństwa paraliturgiczne, takie jak: uroczyste procesje, Droga Krzyżowa, Nabożeństwo Siedmiu Radości Matki Bożej itp. Można stwierdzić istnienie dużej „oferty” nabożeństw co sprzyja zaspokojeniu różnorodnych potrzeb religijnych wiernych. Godnym podkreślenia jest fakt, że, oprócz uczestnictwa w Eucharystii, pielgrzymi najchętniej gromadzą się przed wizerunkiem Matki Bożej Leżajskiej na prywatnej modlitwie, umożliwiając im nawiązanie bliskiego kontaktu z Maryją.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że mieszkający w klasztorze franciszkańscy zakonnicy zawsze dbają o to, aby sprawowany w sanktuarium kult był pełen godności i uroku. Jest to dodatkowy element przysparzający popularności temu miejscu.

Z szacunkowych wyliczeń wynika, że w ciągu roku odwiedza to miejsce od 250 do 400 tysięcy osób z kraju i z zagranicy, przy czym przybywają one tak indywidualnie, jak też w zorganizowanych grupach. Oczywisty jest fakt pewnej fluktuacji natężenia ruchu pielgrzymkowego w poszczególnych latach i okresach. Istniejące w sanktuarium źródła⁵⁷ pozwalają ustalić pewne trendy dotyczące zjawiska pielgrzymowania.

Ze zrozumiałych względów brakuje szczegółowych wyliczeń odnośnie ilości przybywających do tego miejsca osób. Istniejące spisy przybywających grup są niekompletne. Przybliżone natężenie ruchu pielgrzymkowego można ustalić w oparciu o analizę danych zawartych w *Księdze Konsekrowanych Komunii świętych w sanktuarium Leżajskim*. W poszczególnych latach rozdano następujące ilości Komunii św. (L = liczba rozdanych Komunii św.).

Z zaprezentowanego zestawienia wynika, że do roku 1991 występowała stała tendencja wzrostowa liczby rozdawanych Komunii. Warto zwrócić uwagę na fakt, że są lata, w których można w tym wymiarze zaobserwować wyraźne dysproporcje, np. w 1982 r. rozdano 164300 Komunii, a w następnym aż 290000, przy czym w *Księdze Pielgrzymek* zanotowano 791 grup nawiedzających sanktuarium (podczas gdy np. w 1986 tylko 105 grup). Zjawisko to znajduje wytłumaczenie w fakcie, że rok 1983 był jubileuszowy (1550 lat od śmierci Pana Jezusa) i sanktuarium w Leżajsku zostało zaliczone do miejsc, w których można było zyskać odpust Roku Jubileuszowego. W sanktuarium więc w tym roku, jak świadczą *Kroniki Klasztorne*, więcej było ludzi, spowiedzi i rozdanych Komunii św.

Ryc. 1.
Ruch pielgrzymkowy w Leżajsku w latach 1941-1997

Charakterystyczne jest, że od 1992 roku zaobserwować można wyraźny trend zmniejszania się liczby rozdawanych w sanktuarium Komunii. Można wyciągnąć z tego wniosek, że w tym okresie następuje również zmniejszenie liczby przybywających do Leżajska pielgrzymów, a w konsekwencji słabnie rola religijna sanktuarium. Wydaje się jednak, że dobrze przygotowane i przeprowadzone w 1998 roku uroczystości związane z 400-leciem obecności obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku znowu ożywią kult i zintensyfikują ruch pielgrzymkowy. Rok ten bowiem obfitował w różne akcje duszpasterskie, z których przykładowo można wymienić: Uroczystości Narodzenia NMP z udziałem Prymasa Polski, ks. kard. Józefa Glempa, Uroczystość Zesłania Ducha Świętego i odpust ku czci Matki Bożej Pocieszenia z udziałem ks. abpa Ignacego Tokarczuka, Uroczystość Wniebowzięcia Matki Bożej z udziałem ks. bpa Wacława Świerżawskiego, Święto Matki Bożej Anielskiej z udziałem ks. Kazimierza Górnego, pielgrzymkę Kół Przyjaciół „Radia Maryja”, której przewodniczył ks. bp Stefanem Moskwa, pielgrzymkę członków III Zakonu Św. Franciszka z udziałem ks. bpa Jana Śrutwy i inne.

Przytoczona analiza elementów strukturalnych i funkcjonalnych sanktuarium leżajskiego dowodzi, że religijna rola tego ośrodka pielgrzymkowego jest bardzo duża i szczególnie intensywne jest jego oddziaływanie na dekanaty: leżajski, tarnogrodzki, rudnicki, łańcucki, sokołowski i sieniawski.

5. Ogólna charakterystyka roli społecznej sanktuarium leżajskiego

Analizując rolę sanktuarium leżajskiego, należy podkreślić wieloaspektowość funkcjonowania tego ośrodka. Zrozumiałe jest, ma on charakter religijny i ta właśnie rola jest podstawową⁵⁸. Nie wolno zapominać jednak, że ośrodek pielgrzymkowy może też pełnić role pozareligijne, które ogólnie określamy jako społeczne⁵⁹.

Termin „*rola społeczna sanktuarium*” będzie tu rozumiany w specyficznym znaczeniu. Mówiąc o roli religijnej sanktuarium, zwracaliśmy uwagę głównie na pełnione przez niego funkcje ściśle religijne, takie jak: szeroko rozumiana ewangelizacja, sprawowanie kultu oraz tworzenie chrześcijańskiej wspólnoty miłości. Mówiąc zaś o roli społecznej, będziemy analizowali funkcje wychodzące poza wspomniane trzy ściśle religijne funkcje. Zwrócimy więc uwagę na tzw. ekstensywne funkcje leżajskiego ośrodka pielgrzymkowego.

Funkcje ekstensywne (od łacińskiego słowa „*extensivus*” = rozszerzający) mogą obejmować różne dziedziny i zagadnienia. Sanktuarium może więc spełniać takie funkcje, jak: integracyjną, narodową, patriotyczną, polityczną, kulturową, oświatową, wychowawczą, sportowo-rekreacyjną, doradczo-interwencyjną, administracyjno-gospodarczą i inne.

Analizując społeczną rolę sanktuarium leżajskiego, należy najpierw podkreślić jego funkcję integracyjną katolickiej społeczności religijnej tego terenu, a ściśle ludności narodowości polskiej. Działo się tak szczególnie w okresie różnych niepokoju

społecznych, takich jak najazd Szwedów (1655-1656), zabory, wojny. Rola inegracyjno-narodowa sanktuarium uwidoczniła się szczególnie podczas zaborów. Leżajsk dostał się pod panowanie austriackie. Granica przebiegała bardzo blisko miasta, dlatego do sanktuarium – szczególnie na znaczniejsze uroczystości – przybywali Polacy również z zaboru rosyjskiego; umożliwiało to kontakty ludności polskiej z różnych zaborów oraz budziło świadomość narodową.

W okresie po drugiej wojnie światowej leżański ośrodek podjął pewną rolę, którą można określić jako krytyczną wobec panującego systemu społeczno-politycznego. W latach pięćdziesiątych, w okresie nasilonej walki komunistów z zakonami, zakonnicy mieszkający w klasztorze byli szykanowani przez władzę, klasztorowi odebrano ziemię, zagrabiono budynki wraz z inwentarzem, przełożony klasztoru i brat zakonny byli więzieni i sądzeni, a na sanktuarium spadały restrykcje, w formie zakazu organizowania pielgrzymek i nabożeństw poza kościołem.

W latach sześćdziesiątych powstał konflikt z władzami na tle nauczania religii przez katechetów zakonnych. Wprawdzie zakonni katecheci byli sądzeni i ukarani grzywną, ale fakt ten wywołał ogromne poruszenie społeczne wśród mieszkańców i spowodował różnego rodzaju akcje protestacyjne ludności. W licznym zespole leżańskich duszpasterzy zawsze był ktoś, kto publicznie wyrażał dezaprobatę wobec panującego systemu.

Również w okresie stanu wojennego niektórzy zakonnicy angażowali się po stronie prześladowanych, czemu dawano wyraz w różnego rodzaju wystąpieniach. W latach osiemdziesiątych, gdy władze komunistyczne utrudniały działalność niezależnym organizacjom, przy sanktuarium istniało tzw. *Duszpasterstwo Rolników Indywidualnych*, które gromadziło ludzi opozycji.

Mówiąc o funkcji integracyjnej czy też narodowej i patriotycznej, należy podkreślić, iż sanktuarium było nawiedzane przez znamienite osobistości życia religijnego oraz społeczno-politycznego i kulturowego. Do Leżajska często przybywają biskupi, kraju i z zagranicy, dwukrotnie był Prymas Polski kardynał Józef Glemb (1984 i 1998), wielokrotnie Marszałek Sejmu RP Józef Zych, ministrowie rządu, ludzie kultury, nauki i sztuki.

Od początku istnienia sanktuarium to spełniało rolę kulturową. Przy czym chodzi tu o kulturę w najogólniejszym tego słowa znaczeniu, jak też o konkretne dzieła, wytwory i czynności zaliczane do sfery kultury.

W Konstytucji duszpasterskiej o Kościele *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II czytamy: „*Mianem kultury w sensie ogólnym oznacza się wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała; stara się drogą poznania i pracy poddać świat pod swą władzę; czyni bardziej ludzkim życie społeczne, tak w rodzinie, jak i całej społeczności państwowej przez postępowanie obyczajów i instytucji; wreszcie w dziełach swoich w ciągu wieków wyraża, przekazuje i zachowuje wielkie doświadczenia duchowe i dążenia na to, aby służyły one postępowi wielu...*” (nr 53).

Wyżej wspomniano już, że architektoniczny zespół kościoła i klasztoru należy do jednego z najpiękniejszych obiektów sakralnych Polski południowo-wschodniej. W bazylice znajdują się siedemnastowieczne znane w kraju i Europie organy, na których grali i grywają najwybitniejsi organiści Europy i świata. Od lat sześćdziesiątych koncerty realizowane w sanktuarium włączono do odbywającego się w Łańcucie Festiwalu Muzyki, a od 1992 roku w sezonie letnim odbywają się Międzynarodowe Festiwale Muzyki Organowej i Kameralnej, na które przybywają melomani z całej Polski⁶⁰. Przybywają tu gościnnie zespoły muzyczne, orkiestry, chóry i wirtuozi z różnych stron świata. Prawie każda grupa nawiedzająca ten ośrodek kultury wysłuchuje recitali wykonywanych na zabytkowych leżajskich organach. Gospodarze sanktuarium zdają sobie sprawę z kulturotwórczej roli całego obiektu i zabytkowych organów, chętnie więc podejmują się współorganizowania różnych imprez artystycznych⁶¹.

Klasztor jest też siedzibą Muzeum Prowincji OO. Bernardynów⁶², które zgromadziło przeszło tysiąc eksponatów, w tym: rzeźby, dzieła malarstwa, elementy wyposażenia wnętrz świątyń i klasztorów, przykłady sztuki złotniczej, rękopisy, starodruki, lapidaria itp. W bibliotece klasztornej znajduje się około czterech tysięcy starodruków.

Wyróżnione fakty dowodzą, że ośrodek pielgrzymkowy w Leżajsku ma ogromne możliwości oddziaływania kulturowego. Sam monumentalny obiekt, z nagromadzonymi w nim licznymi i cennymi pod względem wartości artystycznej elementami wytworów działalności ludzkiej, stanowi wspaniałe dziedzictwo kulturowe i wywiera ogromny wpływ na modlących się i zwiedzających ten obiekt. Dobitnie świadczą o tym zapisy osób nawiedzających sanktuarium i muzeum zamieszczone w *Kronice Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku*, tom II.

Ks. Biskup Ignacy Tokarczuk: „*Naród, który chce mieć przyszłość, musi szanować swoją przeszłość. Wyrażam wdzięczność i uznanie OO. Bernardynom za troskę o skarby naszej kultury religijnej i narodowej*” (11 maja 1978 r.).

Jerzy Waldorff: „*Zbiory oglądałem z podziwem dla ich bogactwa i z wdzięcznością dla Ojców Bernardynów w Leżajsku za ich uratowanie dla kultury polskiej i za ich tak staranne pielęgnowanie* (16 maja 1978 r.).

Ks. Biskup Marian Rechowicz z Lubaczowa: „*Z wielkim poruszeniem serca i podziwem dla petyzmu Ojców Bernardynów dla ich pięknej tradycji – zwiedzałem Muzeum, które jest po części zbiorem pamiątek naszej Archidiecezji (lwowskiej)* (22 maja 1978 r.).

Prymas Polski Józef kardynał Glemb: „*Ojcom Bernardynom, kustoszom nie tylko zabytków, ale i kustoszom wiary [...] błogostawi [...]* (9 czerwca 1984 r.).

Pani Krystyna Marszałek-Młyńczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki: „*Pragnę wyrazić, w imieniu Ministra Kultury i Sztuki prof. Aleksandra Krawczuka – najwyższe wyrazy podziwu i szacunku dla wielkiego petyzmu, z jakim konserwowany jest jeden z najwybitniejszych w naszym kraju obiektów kultury narodowej i sakralnej – klasztor w Leżajsku. Życzę Ojcu Przeorowi wytrwa-*

łości w realizacji wszystkich zamierzeń. Z wyrazami szacunku [...] (20 maja 1989 r.). Należy wspomnieć tu, że od roku 1984 podjęto w sanktuarium kompleksowe prace renowacyjne i konserwatorskie. Odnowiono elewację bazyliki i klasztoru, polichromię w prezbiterium i wszystkie ołtarze⁶³. W konsekwencji wizyty przedstawiciela ministerstwa i pozytywnej opinii o pracach konserwatorskich prowadzonych w Leżajsku, kustosz sanktuarium (O. Oktawian Roman Jusiak) został decyzją Ministra Kultury i Sztuki Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 28 VII 1989 r. wyróżniony *Złotą Odznaką za opiekę nad zabytkami* (legitymacja nr 4784).

Nawiedzający w 1994 r. sanktuarium leżajskie Wojewoda Rzeszowski mgr Kazimierz Surowiec napisał: *„Klasztor OO. Bernardynów i Bazylikę odwiedzałem wielokrotnie. To jest miejsce kultu Tej, Która jest Panią i Królową Korony Polskiej i Matką Pocieszenia. Dziś to miejsce kultu i miejsce kultury religijnej promieniuje na całą Rzeszowszczyznę”*.

W sanktuarium był również Przewodniczący „Solidarności” Marian Krzaklewski, który napisał: *„Dziękuję Ojcom Bernardynom za miłe przyjęcie”* (30 maja 1995 r.).

Natomiast Marszałek Sejmu Józef Zych wpisał jakże wymowną sentencję: *„Klasztor OO. Bernardynów w Leżajsku jest jednym z piękniejszych obiektów sztuki i architektury sakralnej w Polsce i Europie. Organy swym pięknym brzmieniem rozślawiają i promują klasztor na całą świat”*(21 sierpnia 1995).

Przytoczone opinie ludzi o poważnym autorytecie, dotyczące ośrodka pielgrzymkowego w Leżajsku, dowodzą jednoznacznie, że postrzegany jest on jako niezwykle dziedzictwo kulturowe, o bardzo dużej sile oddziaływania.

Sanktuarium w Leżajsku pełni więc rolę ważnego ośrodka kulturowego, którym interesują się również centra kultury europejskiej. W 1995 r. Fundacja Kultury Unii Europejskiej w Brukseli wsparła dotacją finansową starania gospodarzy obiektu zmierzające do zabezpieczenia przeciwpożarowego i przeciwwłamaniowego całego kompleksu.

Bernardyński ośrodek duszpasterski organizuje wiele różnorodnych imprez oświatowych, wychowawczych oraz okolicznościowych akademii i występów zespołów muzycznych i teatralnych. Przykładowo można wymienić: w 1983 r. w klasztorze odbyło się sympozjum historyków sztuki pt. *„Sacrum et Decorum”*; w 1984 r. dnia 2 maja sesja naukowa poświęcona bł. Janowi z Dukli w 500-lecie jego śmierci; natomiast 2 listopada tego roku odbył się występ *„Chóru Królewskiego”* z Brukseli pod dyrekcją H. Schonbroota; 27 stycznia 1985 r. koncertował *„Chór Męski Uniwersytetu Jagiellońskiego”*; w dniach od 20 do 23 października sesja naukowo-pastoralna dla przełożonych klasztorów bernardyńskich; 12 maja wykonanie *„Requiem Polskie”* Krzysztofa Pendereckiego przez *Chór Filharmonii Narodowej z Warszawy i Orkiestrę Polskiego Radia* pod dyrekcją kompozytora; w dniach od 5 do 11 listopada *Tydzień Historyczny* z codziennymi prelekcjami dotyczącymi 69. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości; w latach 1985 do 1990 odbywały się w sanktuarium dożynki regionalne; 14 kwietnia 1991 r. odbyła się sesja naukowa Rzeszow-

skiego Oddziału Historyków Sztuki; zaś w dniu 2 maja spotkanie Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego Okręgu Leżajsk, związanego z emisją okolicznościowego medalu upamiętniającego pobyt Jana Pawła II na Ziemi Rzeszowskiej (na awersie wizerunek papieża Jana Pawła II, na rewersie sylwetka bazyliki leżajskiej z motywami Matki Bożej Pocieszenia), a 11 maja Ogólnopolski Zjazd Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego; 21 maja 1993 r. Orkiestra Filharmonii Rzeszowskiej i Chór Filharmonii Krakowskiej wykonały *Requiem* J. Brahmsa; od 3 do 7 maja 1995 r. odbył się bardzo dobrze przygotowany i przeprowadzony *Kongres Rodzinny Archidiecezji Przemyskiej*⁶⁴.

Godnym podkreślenia jest fakt, że w 1997 r. powstała przy sanktuarium Akcja Katolicka, wydająca własne pisemko pt. „Zwiastun”.

Wiele imprez kulturowych odbyło się w 1998 r. w związku z uroczystościami 400-lecia obecności obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku. Zorganizowano konkurs plastyczny dla dzieci szkół podstawowych o tematyce: „Sanktuarium – obraz Matki Bożej Leżajskiej” i „Klasztor – zakonnik” oraz konkurs fotograficzny pt. „Sanktuarium Maryjne w Leżajsku”. We wrześniu w Miejskim Domu Kultury odbyły się wystawy pokonkursowe. W dniach 10 i 11 września stróżowie sanktuarium OO. Bernardyni wraz z Zakładem Geografii Religii UJ zorganizowali sympozjum naukowe „400 lat Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku.”

Ukazane przykładowe działania leżajskiego ośrodka pielgrzymkowego w sferze kultury i oświaty dowodzą, że w tym zakresie sanktuarium pełni dużą rolę.

W ramach ekstensywnych funkcji sanktuarium leżajskiego należy szczególnie podkreślić działalność charytatywną. Ten franciszkański ośrodek zawsze był otwarty na potrzeby tak duchowe, jak i materialne ludzi. Wiadomo, że zaspokojenie potrzeb duchowych jest konieczne dla rozwoju religijnej osobowości, natomiast zaspokojenie potrzeb materialnych i biologicznych – dla godnego życia w ogóle.

Znacząca działalność charytatywna podjęta została od stanu wojennego. Wówczas sanktuarium udzielało pomocy pokrzywdzonym. W latach 1985-1990 funkcjonował *Zespół Charytatywny*, który udzielał wydatnej pomocy najbardziej potrzebującym. W tym okresie również Franciszkański Zakon Świeckich, istniejący przy leżajskim ośrodku duszpasterskim, organizował różne akcje na rzecz osób starszych, chorych i ubogich.

W połowie lat dziewięćdziesiątych powstała przy sanktuarium prężnie działająca *Franciszkańska Akcja Charytatywna*⁶⁵, posiadająca własne konto bankowe i dobrze zorganizowaną strukturę. W działalność charytatywną na rzecz potrzebujących włączyło się kilkadziesiąt osób. Konkretną pomocą objęte są: rodziny wielodzietne, osoby ubogie, chore i mające trudności materialne. Formy pomocy są następujące: finansowa, żywnościowa i często dostarczanie odzieży. *Akcja Charytatywna* zgromadzone fundusze kieruje między innymi na zakup węgla, lekarstw, opłaty za gaz, elektryczność, posiłki dla dzieci ubogich, pomoc dzieciom niepełnosprawnym i nieuleczalnie chorym, a nawet podejmuje się remontów mieszkań osób biednych.

Podsumowanie

Leżajskie Sanktuarium, na tle innych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce, wyróżnia się bogactwem elementów kulturowo-religijnych. Od początku swego istnienia pełniło dużą rolę religijno-społeczną na terenie, który aktualnie określamy jako Polska południowo-wschodnia. Było ono i jest nadal ważnym centrum życia religijnego. Każdego roku od 200 do 450 tys. osób, w tym wiele różnego rodzaju zorganizowanych grup, odwiedza sanktuarium. Z okolicznych parafii nadal utrzymuje się zwyczaj tradycyjnych pieszych pielgrzymek.

Pątnicy przybywają do sanktuarium przede wszystkim po to, aby oddać hołd Matce Bożej Pocieszenia, pomodlić się i przystąpić do sakramentów św. Swoistym magnesem jest też architektoniczne bogactwo całego obiektu sakralnego oraz piękno sprawowanej tu liturgii. Okoliczna ludność zawsze darzyła klasztor szacunkiem i sympatią. W wielu rodzinach funkcjonuje zwyczaj udawania się do sanktuarium w ważniejszych okolicznościach życiowych. W sytuacjach poważniejszych zagrożeń wierni proszą „braciszków” o modlitwę przed Matką Bożą Pocieszenia lub przed obrazem św. Antoniego z Padwy.

Sanktuarium leżajskie pełni również znaczącą rolę społeczno-kulturową. Ze względu na znajdujące się w bazylice zabytkowe organy oraz wspaniałe warunki, jakich dostarcza monumentalna leżajska świątynia, często w sanktuarium odbywają się koncerty i inne imprezy kulturowe. W ośrodku organizowane są również różne sympozja, sesje naukowe i odczyty, daje on więc możliwości rozwoju intelektualnego. Sanktuarium aktywnie włącza się również w życie społeczne i inicjuje różne akcje na rzecz społeczności lokalnej. Godnym podkreślenia jest fakt organizowania różnych akcji charytatywnych, których celem jest pomoc materialna potrzebującym.

Leżajskie sanktuarium tworzy swoistego rodzaju duchowy klimat, który sprawia, iż cieszy się ono ogromnym autorytetem i w powszechnej świadomości wiernych funkcjonuje jako ośrodek pełniący bardzo dużą rolę religijną i znaczącą rolę społeczną.

Przypisy:

- ¹ Z. Pasek (red.), *Miejsca Świąte. Leksykon*, Kraków 1997, s. 6.
- ² M. Eliade, *The Sacred and the Profane*, New York, 1959.
- ³ J. Harpur, *Tajemnice miejsc świętych*, Warszawa 1997, s. 7.
- ⁴ E. Ciupak, *Struktura miejsc odpustowych w Polsce w: „Studia Socjologiczne”* 1964, nr 4, s. 143.
- ⁵ Por. J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, s. 76 i 97.
- ⁶ *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Pallottinum 1984, kanon 1230, s. 485.
- ⁷ R. Jusiak, *Pielgrzymka jako element życia religijnego*, „Chrześcijanin w Świecie”, nr 91-92, s. 53.

-
- ⁸ R. Jusiak, *Refleksje o pielgrzymkach w Polsce*, w: „Homo Dei” 1977, nr 3, s. 205.
- ⁹ Por. Z. Pasek (red.), *Miejsca Święte...*, s. 260 i 269.
- ¹⁰ Por. *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych*, wyd. III, Szymanów 1990, s. 11
- ¹¹ A. Jackowski (red.), *Miejsca święte Rzeczypospolitej, Leksykon*. Kraków 1998, s. 166.
- ¹² Z. Pasek, dz. cyt. s. 12, 158, 268.
- ¹³ J. Majka, *Spółeczne ośrodki kultu religijnego - próba teorii*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1969, z. 3, s. 65.
- ¹⁴ Por. J. Majka, *Socjologia parafii*, Lublin 1971, s. 160.
- ¹⁵ J. Majka, *Spółeczne ośrodki kultu...*, s. 65.
- ¹⁶ R. Jusiak, *Pielgrzymka jako element życia religijnego*, „Chrześcijanin w Świecie”, nr 91-92, VII-VIII 1980, s. 54.
- ¹⁷ S. Czarnowski, *Podział przestrzeni i jej rozgraniczenie w religii i magii*, w: *Dzieła*, t.III, Warszawa 1955, s. 221.
- ¹⁸ W. Piwowarski, *Łosiery do Gietrzwałdu*, „Studia Warmińskie” 14 (1977), s. 162.
- ¹⁹ J. Majka, *Spółeczne ośrodki kultu...*, s. 66.
- ²⁰ W. Piwowarski, *Łosiery do Gietrzwałdu...*, s. 164.
- ²¹ Por. *Mały Słownik Religioznawczy* (pod red. Z. Poniatowskiego), Warszawa 1969, s. 343.
- ²² S. Czarnowski, *Podział przestrzeni i jej ograniczenie*, Warszawa 1955, s. 221.
- ²³ O. C. Bogdalski, *Pamiętnik Kościoła i klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku, spisany za starych aktów i kroni.*, Kraków 1929, s. 9.
- ²⁴ A. E. Obruśnik, *Początki Leżajskiego Sanktuarium*, Leżajsk 1997, s. 8.
- ²⁵ E. Śnieżyńska-Stolot, F. Stolot, *Leżajsk, Sokołów Małopolski i okolice. Katalog zabytków Sztuki w Polsce*, t.III, z.4, Warszawa 1989, s. 33.
- ²⁶ C. Bogdalski, dz. cyt. s. 18.
- ²⁷ Zob.: *Metryka Naśw.P. Cudownej] miejsca Lezaiskiego*, rkps ABerKr, sygn. VI-a-1.
- ²⁸ Por. C. Bogdalski, dz. cyt. s. 33-37.
- ²⁹ Por. *Z dawna Polski Tyś Królową. ...*, s. 75.
- ³⁰ Z Larendowicz, *Kult Matki Bożej Pocieszenia w Bazylice OO. Bernardynów w Leżajsku*, Warszawa 1985, s.50.
- ³¹ C. Bogdalski, dz. cyt., s. 81.
- ³² Tamże, s. 100.
- ³³ Tamże, s. 168.

-
- ³⁴ Tamże, s. 184.
- ³⁵ Z. Larendowicz, dz. cyt., s. 52.
- ³⁶ *Kronika Klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku za lata 1960-1993*, rkps w Archiwum Klasztoru.
- ³⁷ W. Piwowarski, *Łosiery do Gietrzwałdu*, ..., s. 162.
- ³⁸ R. Guardini, *Znaki święte*, Wrocław 1987, s. 65.
- ³⁹ E. Śnieżyńska-Stolot i F. Stolot, dz.cyt., s.33.
- ⁴⁰ Z. Kazanowska, *Bazylika i klasztor oo. Bernardynów w Leżajsku*, „Carvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska, 1997, s. 37.
- ⁴¹ F.Piwosz, *Nasz dar wdzięczności dla Matki Bożej Pocieszenia*, „Calvarianum” 1997, s. 12.
- ⁴² C .Bogdalski, dz. cyt. s. 179.
- ⁴³ Por. *Z dawna Polski Tyś Królową...*, s. 74.
- ⁴⁴ Z. Larendowicz, dz. cyt., s. 22.
- ⁴⁵ Por. Z. Kazanowska, dz. cyt., s. 29.
- ⁴⁶ W. Piwowarski, *Łosiery...*, s.163.
- ⁴⁷ W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin, 1996, s. 144.
- ⁴⁸ J. Majka, *Jaki jest katolicyzm polski?*, „Znak” R.XVIII (1966), nr 3, s. 280.
- ⁴⁹ W 1997 roku w klasztorze na stałe przebywało: 14 kapłanów, 1 diakon, 4 braci zakonnych, 29 braci nowicjuszy. Por. *Schematyzm Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, OO. Bernardynów*, Kraków 1997, s. 76–81.
- ⁵⁰ Por. W. Piwowarski, *Socjologia religii ...*, s. 144.
- ⁵¹ *Cudowne dobrodziejstwa przez Najświętszą Pannę na them S. Miejsu pokazane*, Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.
- ⁵² C .Bogdalski, dz. cyt. s. 60.
- ⁵³ *Księga lask i cudów. Leżajsk*. rkps w archiwum klasztoru.
- ⁵⁴ Por. M. Jagosz, *Pieśni Sanktuarium Maryjnych*, „Calvarianum” 1997, s. 276-325.
- ⁵⁵ F. Piwosz, *Modlitewnik Leżajski*, Kalwaria Zebrzydowska 1986.
- ⁵⁶ Por. A. E. Obruśnik, *Tekst*, w: J. Ambrozowicz, J. Salamon, *Sanktuarium Leżajskie*, Rzeszów 1998, s. 17.
- ⁵⁷ *Księga Pielgrzymek i Wycieczek oraz Księga Konsekwanych Komunikantów*, rkps w Archiwum Klasztoru.
- ⁵⁸ Por. R. Jusiak, *Pielgrzymka...*, s. 54.
- ⁵⁹ W. Piwowarski, *Socjologia religii...*, s. 146.

- ⁶⁰ Z. Krempf, *Wstęp*, w: J. Ambrozowicz, *Ziemia Leżajska*, Rzeszów 1997, s. 10.
- ⁶¹ A. E. Obruśnik, *Organy Leżajskie odzwierciedleniem wartości kulturowych epoki i źródłem wartości zdolnych do kształtowania kultury naszych czasów*, „Biuletyn Miejski”. Pismo Rady Miasta i Zarządu Miasta Leżajska, Nr 8/9 (46/47), R. V: 1996, s. 4.
- ⁶² A. E. Obruśnik, *Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku*, Rzeszów 1997.
- ⁶³ *Schematyzm Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny OO. Bernardynów*, Kraków 1997, s. 81.
- ⁶⁴ Temat Kongresu: „Rodzina w sercu Kościoła”. Ramowy program prelekcji: o. dr Demetriusz Zubrzycki, „Rodzina w sercu Kościoła” i „Patologia rodziny”; o. prof. dr hab. Antoni Nowak, „Kobieta pierwsza w porządku miłości i życia”; prof. dr hab. Wanda Półtawska, „Ciało objawem ducha”; Jan Maria Jackowski, „Bitwa o rodzinę”; ks. prof. dr hab. Tadeusz Styczeń, „Narodzić się, aby kochać”; prof. dr hab. Alicja Grześkowiak, „Rodzina w projektach konstytucji”; dr hab. Wojciech Chudy, „Polska rodzina bastionem tradycji otwartym na nowoczesność”; ks. dr Kazimierz Kurek, „Rodzina u podstaw niepodległości i tożsamości narodu”; prof. dr hab. Franciszek Adamski, „Tradycja i nowoczesność w rodzinie”; prof. dr hab. Ewa Jabłońska-Deptuła, „Rodzina u podstaw niepodległości i tożsamości narodu”.
- ⁶⁵ Por. *Kronika Grupy Charytatywnej Klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku*, Archiwum Klasztoru.

Religious and Social Role of the Sanctuary of Leżajsk

(SUMMARY)

Centres of religious cult have undoubtedly played an important role in the life of various societies and nations. Practically all religions of the world have their own “holy places”, i.e. sanctuaries. A sanctuary is a sacred place, a place filled with sacrum. In Roman Catholic church by a sanctuary one understands “a church or another sacred place which, with the consent of a local ordinary, is the destination of numerous pilgrimages undertaken of religious reasons”.

While analysing the structure of pilgrimage destinations in Poland one takes into account various criteria. The so-called “horizontal mobility”, which is expressed by the territorial range of pilgrimages arriving at certain holy places as well as the so-called “vertical mobility”, i.e. the intensity of religious experiences and the vitality of the pilgrimage movement, are usually analysed. Taking into account the above criteria, one can identify pilgrimage centres of an international, nation-wide, multi-regional, regional and local meaning.

In Poland, there is only one sanctuary of the international significance, namely Jasna Góra. It is sometimes called the sanctuary of the Polish Nation and “the spiritual capital of Poland”. The main nation-wide sanctuaries are: Kalwaria Zebrzydowska, Licheń and Niepokalanów. A pilgrimage centre of a multi-regional significance is a sanctuary whose influence covers a large part of the country’s territory. The influence of a regional sanctuary is usually limited to a certain region. The Sanctuary of Leżajsk belongs to the latter category.

There are significant differences among sanctuaries, both in terms of their range and influence. The popularity of each pilgrimage centre depends on many factors, among others: geographical location, transportation, history, accommodation and boarding, personnel, etc. In religious terms, the main role is played by the elements which create the sacrum of a pilgrimage centre, such as: relics of saints, holy pictures and figures and the places associated with events significant from the point of view of the believers.

The Sanctuary of Leżajsk, as compared with other pilgrimage centres in Poland, is characterised by the abundance of cult and religion elements. The picture of the Madonna of Consolation is the central object of cult. However, the faithful come there for various reasons: to take part in the Holy Mass or in the Way of Cross, to pray before the cross called the Passion of Christ, placed just behind the main altar, or before the pictures of other saints.

From the very beginning of its existence the sanctuary played an important religious and social role. It has been an important centre of religious life. Each year about 300,000 to 500,000 people visit this religious centre. Some of them come individually, others with groups of pilgrims. The faithful from neighbouring parishes traditionally pilgrimize to Leżajsk on foot. It is a tradition in many families to pilgrimize to the sanctuary in connection with important life events.

Moreover, the Sanctuary of Leżajsk plays an important social and cultural role. Due to the excellent acoustic conditions, concerts and other cultural events are often held in the sanctuary. Numerous symposium, scientific sessions and lectures are often held in the centre. The sanctuary actively participates in local social events and initiates various actions on behalf of the local community. Many charity actions aimed at helping the poor are worth stressing.

The Sanctuary of Leżajsk, due to a particular spiritual climate it creates, has a strong influence upon believers who perceive it as an important religious centre of a significant social function. Scientific analyses based on facts fully confirm this opinion.